

Raport
przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji
Ośrodka Rehabilitacyjno-Opiekuńczego „Dom nad Świdrem”
w Otwocku

1. Wprowadzenie

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192), zwanego dalej OPCAT, oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 16-17 stycznia 2017 r. Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur (dalej: KMPT, Mechanizm), zwizytował Ośrodek Rehabilitacyjno-Opiekuńczego „Dom nad Świdrem”, mieszczący się przy ul. Żurawiej 1 w Otwocku (zwany dalej: Ośrodek, Dom, placówka).

W skład zespołu wizytującego wchodził: dr Justyna Józwiak (socjolog, politolog w zakresie resocjalizacji), Sulimir Szumielewicz (psycholog śledczy, psychotraumatolog), dr Aleksandra Iwanowska i Marcin Kusy (prawnicy).

Celem wizytacji zapobiegawczej reprezentantów Mechanizmu było sprawdzenie na miejscu sposobu przestrzegania praw osób umieszczonych w placówce, dokonując oceny ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

Przeprowadzone czynności polegały na:

- 1) wysłuchaniu informacji o funkcjonowaniu placówki i jej podstawowych problemach, udzielonej przez Mariolę Stasiek – dyrektora zarządzającego oraz Sławomira Nowickiego – właściciela;
- 2) dokonaniu oglądu pomieszczeń przeznaczonych dla pensjonariuszy placówki;
- 3) przeprowadzeniu na osobności indywidualnych rozmów z wybranymi mieszkańcami;
- 4) przeprowadzeniu rozmów z personelem;
- 5) analizie dostępnej na miejscu dokumentacji.

W czasie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną i pomiary wybranych pomieszczeń. Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałe dokumenty związane z funkcjonowaniem Domu.

Wizytujący w czasie wizyty spotkali się z pełną otwartością i zrozumieniem ze strony kadry zarządzającej i personelu. Członkom zespołu wizytującego umożliwiono dostęp do wszystkich pomieszczeń i wykonanie niezbędnych czynności, zgodnie z mandatem określonym w OPCAT.

2. Ogólna charakterystyka placówki

Wizytowany Ośrodek funkcjonuje w ramach działalności gospodarczej w zakresie prowadzenia placówki zapewniającej całodobową opiekę osobom w podeszłym wieku, na podstawie art. 67-69 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (Dz. U. z 2016 r., poz. 930 j.t.). Zezwolenie na działalność w tym zakresie na czas nieokreślony zostało wydane decyzją Wojewody Mazowieckiego nr WPS.II.MŚ-9050-4/2/05, z dnia 4 sierpnia 2005 r.

Informacja o rodzaju posiadanego zezwolenia oraz numer wpisu do rejestru placówek zapewniających całodobową opiekę były udostępnione w widocznym miejscu w budynku, co jest zgodne z art. 68a pkt 2 ustawy *o pomocy społecznej*.

Placówka przeznaczona jest dla 90 osób (kobiet i mężczyzn) w podeszłym wieku.

3. Legalność pobytu

Mieszkańcami Domu są osoby starsze, często dotknięte chorobą Alzheimera czy demencją. Część mieszkańców ma problemy z poruszaniem się, jeden mieszkaniec był osobą stale leżącą. Wszyscy pensjonariusze zamieszkujący Ośrodek byli w pełni praw.

Ośrodek przyjmuje mieszkańców na ich własny wniosek, a także na podstawie życzenia członków rodziny. Umowa na świadczenie usług, w tym wniosek o przyjęcie do Ośrodka, podpisywana jest zazwyczaj przez kogoś z rodziny umieszczanej w Domu osoby. Dzieje się tak ze względu na stan zdrowia kandydata na pensjonariusza, który na ogół wyklucza możliwość zrozumienia treści zapisów umowy.

Jeżeli procedura taka dotyczy osoby ubezwłasnowolnionej, podpis pod umową jej dotyczącą powinien złożyć opiekun prawny, legitymujący się zgodą sądu na umieszczenie podopiecznego w placówce. Ta decyzja opiekuna prawnego jest bowiem na tyle istotna z perspektywy prawa do wolności i ważąca na życiu osoby, której dotyczy, że nie może być podejmowana przez niego bez stosownej zgody sądu. W związku z

powyższym należy wskazać, że na podstawie z art. 175 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz. U. z 2015 r., poz. 2082 j.t, dalej k.r.o.) w związku z art. 156 k.r.o. opiekun powinien uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku ubezwłasnowolnionego. W wyroku z dnia 18 maja 1999 r. Naczelny Sąd Administracyjny (I SA 114/99) sprecyzował, iż umieszczenie w domu pomocy społecznej bez wątplenia należy do tych ważniejszych spraw, wymagających zezwolenia sądu opiekuńczego. Analogiczne stanowisko prezentowane jest również przez przedstawicieli doktryny (J. Ignatowicz w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, s. 1181., T. Smoczyński w: *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001, s. 431.). Także Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej ETPC) w sprawie *Kędzior przeciwko Polsce* w wyroku z dnia 16 października 2012 r. stwierdził, iż w sytuacji, gdy umieszczenie osoby w zakładzie opiekuńczym zostało spowodowane przez przedstawiciela ustawowego bez dokonania kontroli jego prawidłowości przez sąd, zachodzi naruszenie art. 5 ust. 4 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Zdaniem Mechanizmu, przyjmując do Ośrodka mieszkańca ubezwłasnowolnionego, należy zwracać uwagę, czy opiekun prawny posiada dokument potwierdzający sądową kontrolę jego woli w zakresie umieszczenia swego podopiecznego w placówce.

4. Traktowanie mieszkańców przez personel wizytowanej placówki

Przedstawiciele KMPT nie uzyskali sygnałów, które wskazywałyby na niewłaściwy sposób traktowania pensjonariuszy przez personel. Z obserwacji poczynionych w trakcie wizyty wynika, że mieszkańcy swobodnie czują się w placówce, zaś personel zna ich potrzeby i wykazuje się niezbędną w swoim zawodzie cierpliwością i zrozumieniem. W czasie wizyty pomieszczeń wizytujący odebrali wiele pozytywnych opinii na temat kadry i dyrekcji, co należy ocenić pozytywnie. Pozytywne relacje na linii personel – pensjonariusze sprzyjają budowaniu przyjaznego środowiska i kultury braku akceptacji dla przemocy.

Wizytujący po rozmowie z dyrektorem odnieśli wrażenie, że jest ona świadoma ewentualnych zagrożeń związanych z ryzykiem wystąpienia na terenie placówki

przemocy i stara się na bieżąco monitorować zachowanie personelu i innych osób przebywających na terenie domu opieki.

Zgodnie z informacją uzyskaną od dyrekcji, personel Ośrodka nie stosuje przymusu bezpośredniego. W przypadku konieczności ich zastosowania, wyzwane jest pogotowie ratunkowe. KMPT zwraca uwagę na konieczność prowadzenia ewidencji przypadków stosowania na terenie placówki przymusu bezpośredniego, zawierającej datę i zakres stosowania tego środka. Mimo iż kadra placówek zapewniających całodobową opiekę nie posiada uprawnień do stosowania przymusu bezpośredniego w stosunku do osób je zamieszkujących oraz według zapewnień dyrektora – przymus nie był stosowany przez inne uprawnione podmioty – obowiązek prowadzenia ewidencji wynika wprost z art. 68a pkt 1 lit. d *ustawy o pomocy społecznej*. Zaprowadzenie takiej ewidencji służy też kontroli częstotliwości i prawidłowości stosowania środka przez uprawnione podmioty. Jest więc uzasadnione z punktu widzenia ochrony mieszkańca przed niewłaściwym traktowaniem.

5. Personel

Personel zatrudniony jest w 12 godzinnym systemie zmianowym. W porze dziennej na zmianie dostępne są: opiekunki, pielęgniarka, rehabilitant, pracownik kulturalno-oświatowy. W nocy 1 pielęgniarka i dozorca.

Zgodnie z otrzymanymi w trakcie wizyty informacjami przeciwko pracownikom Ośrodka nie toczą się postępowania karne związane z niewłaściwym traktowaniem mieszkańców. Dyrektor nie miał wiedzy o ewentualnych wyrokach karnych wobec zatrudnionego personelu, w tym orzeczonych środkach karnych, wykluczających możliwość pracy w placówce.

W opinii KMPT w celu wzmocnienia kompetencji pracowników i tym samym ochrony przebywających w niej mieszkańców przed niewłaściwym traktowaniem wskazane jest organizowanie szkoleń z zakresu sprawowania opieki nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi fizycznie lub intelektualnie, poszanowania ich praw, komunikacji interpersonalnej w relacji pracownik-mieszkaniec, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych oraz przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu. Z uwagi na profil domu i fakt przebywania w nim wielu mieszkańców w bardzo złym stanie zdrowia za uzasadnione należy uznać organizowanie systematycznych szkoleń z zakresu udzielania pierwszej pomocy. Wskazanim byłoby

objęcie wymienionymi szkoleniami jak największej liczby osób zatrudnionych w placówce.

Również zgodnie z Rekomendacją CM/Rec (2014)2 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich, przyjętą w dniu 19 lutego 2014 r., w *sprawie promocji praw osób starszych* opiekunowie osób starszych powinni być odpowiednio przeszkoleni i otrzymywać wsparcie w celu zapewnienia adekwatnej jakości świadczonych usług. W *przypadkach gdy opieka sprawowana jest przez opiekunów nieformalnych w domach osób starszych, to tacy opiekunowie powinni otrzymać odpowiednie przeszkolenie i wsparcie, tak aby umożliwić im właściwe świadczenie niezbędnej pomocy* (art. 34).

6. Prawo do informacji

W czasie wizytacji na tablicy ogłoszeń dostępne były informacje zezwolenia na prowadzenie działalności oraz regulaminu Ośrodka. Dobrze byłoby również aby w ogólnodostępnym miejscu wywieszane były adresy instytucji, do których mogłyby się zwrócić osoby zamieszkujące Dom lub ich rodziny w przypadku naruszenia praw pensjonariuszy (adresu oraz numeru telefonu Rzecznika Praw Obywatelskich - bezpłatna infolinia 0 800 676 676, Rzecznika Praw Pacjenta, sędziego rodzinnego, Wydziału Polityki Społecznej Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie, wybranych organizacji pozarządowych np. Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka).

Przed podpisaniem umowy osoby zainteresowane mogą zobaczyć Dom i zapoznać się z jego ofertą. Umowę podpisują sami mieszkańcy, a jeżeli stan ich świadomości na to nie pozwala umowa zawierana jest przez rodzinę. W części przypadków zdarza się bowiem, że osoba przyjmowana do placówki nie jest ubezwłasnowolniona, ale ze względu na swój stan zdrowia nie dysponuje dostatecznym rozeznanie niezbędnym do podpisania umowy, a jednocześnie zachodzi konieczność zapewnienia opieki.

Skargi mieszkańców nie są odnotowywane, rozpatruje się je na bieżąco. Sposób dokonywania opłat za pobyt w domu określony jest w zawartej umowie.

7. Prawo własności

Rzeczy osobiste mieszkańcy mogą przechowywać w zapewnionych im szafkach. Pensjonariusze mają możliwość zamykania pokoi na klucz oraz zdeponowania wartościowych przedmiotów w sejfie placówki/depozycie.

Z informacji przekazanych przez dyrekcję wynika, iż w kilku przypadkach dowody osobiste mieszkańców są przechowywane w sejfie Ośrodka. W tym miejscu należy wskazać, iż art. 33 ustawy z dnia 10 kwietnia 1974 r. *o ewidencji ludności i dowodach osobistych* (Dz. U. z 2006 r. Nr 139, poz. 993 ze zm.) wprowadza zakaz zatrzymywania dowodu osobistego, którego pozbawione podstaw prawnych złamanie stanowi wykroczenie stypizowane w art. 55 ust. 1 pkt 2 wskazanej ustawy. Zgodnie jednak z wykładnią dokonaną przez Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 9 grudnia 2010 r. o sygnaturze II AKa 397/10 znamiona wykroczenia z art. 55 ust.1 pkt 2 ustawy *o ewidencji ludności i dowodach osobistych* polegającego na zatrzymaniu cudzego dowodu osobistego nie są wypełnione, jeżeli wejście w posiadanie dowodu nastąpiło za akceptacją i przyzwoleniem osoby uprawnionej. Biorąc pod uwagę powyższe należy odbierać zgody poszczególnych mieszkańców lub opiekunów prawnych mieszkańców ubezwłasnowolnionych na przechowywanie dowodu osobistego.

Mieszkańcy podczas rozmów z wizytującymi nie zgłaszali uwag dotyczących prawa własności.

8. Prawo do ochrony zdrowia

Przez całą dobę w placówce jest obecna pielęgniarka. Dwa razy w tygodniu w Ośrodku obecny jest lekarz ogólny, zatrudniony w placówce. Psychiatra realizuje wizyty 1 raz w miesiącu, w ramach NFZ. Wizyty u innych lekarzy specjalistów odbywają się w ramach NFZ lub są finansowane przez samych mieszkańców lub ich opiekunów. Koszty leków pokrywają mieszkańcy.

Dom zapewnia opiekę rehabilitacyjną. Zajęcia z zatrudnionym rehabilitantem odbywają się 3 razy w tygodniu, w salach rehabilitacyjnych, w zakresie: hydroterapii, kinezyterapii oraz fizykoterapii. Nadto, mieszkańcy za dodatkową opłatą mają możliwość skorzystania z masażu.

Opieka psychologiczna organizowana jest w ramach zleceń psychiatrycznych, nie rzadziej niż 1 raz w miesiącu.

Od nowo przyjmowanych mieszkańców odbiera się informacje dotyczące ich stanu zdrowia oraz przyjmowanych leków. Na wszystkie leki przyjmowane przez pensjonariusza musi być zlecenie lekarskie. W przypadku braku takich wskazań, mieszkaniac lub rodzina wypełnia oświadczenie dotyczące samodzielnego przyjmowania leków.

Mieszkańcy podczas rozmów z wizytującymi nie zgłaszali uwag dotyczących dostępu do opieki zdrowotnej.

9. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Samodzielni mieszkańcy mogą opuszczać teren Ośrodka. W przypadku takich wyjść, pensjonariusz zobowiązany jest do wpisania się do książki wyjść. Wszyscy mieszkańcy mają możliwość spędzenia czasu na świeżym powietrzu, na dużym, zagospodarowanym ogrodzie placówki.

W każdym pokoju zainstalowany jest telefon z własnym numerem. Mieszkańcy dysponują też prywatnymi telefonami komórkowymi. Placówka zapewnia w standardzie dostęp do Internetu. Odwiedziny mieszkańców odbywają się codziennie, w dowolnych godzinach.

10. Oferta kulturalna

W Ośrodku zatrudniony jest pracownik kulturalno-oświatowy, który organizuje czas wolny mieszkańców. Pensjonariuszom oferowane są liczne wycieczki, spotkania z ciekawymi ludźmi, wieczorki poetyckie, koncerty muzyki poważnej, pogadanki. Mieszkańcy angażowani są do aktywności, poprzez korzystanie z ich potencjału, wiedzy i doświadczenia. W ramach różnego rodzaju zajęć, dzielą się oni z innymi mieszkańcami swoimi umiejętnościami (np. przewodnik opowiada o miejscach, które zwiedził, prawnik opowiada o prawie, były pracownice „Mody Polskiej” organizują pokazy mody). Nadto raz w tygodniu odbywa się trening pamięci, w ramach których pensjonariusze rozwiązują rebusy, łamigłówki, grają w skojarzenia.

Do dyspozycji mieszkańców pozostają księgozbiory, zlokalizowane na każdym piętrze. Ponadto pracownik K-O oferuje liczne audiobooki, filmy, koncerty.

11. Warunki bytowe

Warunki bytowe zapewnione mieszkańcom są bardzo dobre. Mieszkańcy zakwaterowani są w jednym budynku na trzech kondygnacjach (budynek dwupiętrowy). Pokoje są 1-2 osobowe. Każdy pensjonariusz posiada własną łazienkę, z ułatwieniami dla osób z niepełnosprawnościami. W standardzie jest też telefon, TV i możliwość korzystania z Internetu.

Pokoje są utrzymane w czystości, odpowiednio wyposażone i indywidualnie urządzone. Mieszkańcy posiadają też zdjęcia bliskich osób, co nadaje im indywidualny charakter i domową atmosferę.

Mieszkańcy mieli zapewniony dostęp do sygnalizacji przywoławczej, zlokalizowanej przy łóżkach.

Na każdym piętrze wyodrębniono przestronną strefę wspólną, pełniącą także funkcję pokoju dziennego pobytu. Mieszkańcom zapewniane są cztery posiłki dziennie, a między nimi istnieje możliwość otrzymania z kuchni dodatkowej przekąski. W czasie wizytacji w jadalni była dostępna herbata. Posiłki mieszkańcy zjadają w dużej jadalni.

Zakupy dla mieszkańców realizowane są raz w tygodniu, po wcześniejszym zgłoszeniu zapotrzebowania w recepcji.

Na terenie placówki zainstalowano monitoring wizyjny. Monitorowany jest korytarz, teren zewnętrzny oraz recepcja. Wizytujący nie dostrzegli kamer w pokojach i sanitariatach. Warto jednak by na terenie placówki, w miejscach widocznych, znalazła się informacja o zainstalowanych kamerach, tak by pensjonariusze i ich bliscy mieli świadomość istnienia monitoringu i miejsc objętych rejestracją obrazu.

Mieszkańcy nie zgłaszali negatywnych uwag dotyczących zapewnionych im warunków bytowych, a wręcz przeciwnie – podczas oglądu placówki delegacja KMPT spotkała się z wieloma ciepłymi opiniami na temat „domowego” wyżywienia i wysokiego standardu opieki. Z rozmów z pensjonariuszami wynikało też, że wszelkie ich prośby są na bieżąco realizowane.

12. Dostosowanie placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnością

W budynku przewidziano liczne udogodnienia dla osób z niepełnosprawnością fizyczną. Znajduje się w nim winda, przejścia między pomieszczeniami pozbawione są progów, podłogi wyłożono antypoślizgowym materiałem, przy miskach ustępowych i części pryszniców zamontowano uchwyty.

W celu pełnego dostosowania placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przy okazji przyszłych modernizacji, warto pamiętać o następujących zasadach, poprawiających jakość dostosowania.

- ✓ łóżka kupowane przez Ośrodek mieszkańcom nie powinny być niższe niż 45-55 cm (licząc od powierzchni materaca do podłogi);
- ✓ progi i brodziki prysznicowe nie przekraczające 2 cm;
- ✓ klamki (w tym klamki okienne), wieszaki, półki, przyciski instalacji przyzywowej, włączniki światła, kontakty etc. zamontowane nie wyżej niż na poziomie 90-120 cm od podłoża;
- ✓ tablice informacyjne zawieszane na poziomie umożliwiającym przeczytanie ich treści również przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich;

- ✓ przestrzeń manewrowa 150 cm x 150 cm powinna zostać zachowana we wszystkich łazienkach i pokojach użytkowanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich;
- ✓ w łazienkach wykorzystywanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich warto pamiętać o:
 - wskazanej wyżej przestrzeni manewrowej i wysokości brodzika prysznicowego,
 - odpowiednio nisko zawieszonych lustrach (najlepiej zaczynających się od poziomu umywalki),
 - włącznikach światła, kontaktach, klamkach, dozownikach mydła, wieszakach na papier na wysokości: 90-120 cm,
 - wysokości muszli ustępowej: 45-50 cm,
 - poręczy w odległości 40 cm od osi muszli, umieszczonej na wysokości: 70-85 cm,
 - zastosowaniu w miejsce kurków, baterii umywalkowych, dostępnych dla osób ze słabszymi rękami (dłuższych).

Wymienione zasady ustalone zostały przez przedstawicieli *Fundacji Polska bez barier*, zgodnie ze standardami planowania dostępności i uznane za optymalne dla odpowiedniego dostosowania placówek wizytowanych przez przedstawicieli KMPT. Stanowią one o odpowiednich warunkach dla pensjonariuszy z niepełnosprawnością fizyczną, które zapewnią im swobodne poruszanie się po terenie Domu oraz samodzielne korzystanie z sanitariatów.

13. Prawo do praktyk religijnych

Na terenie placówki, w wyodrębnionej kaplicy, raz w tygodniu odprawiana jest msza święta, przez kapłana kościoła rzymskokatolickiego. Indywidualna posługa kapłańska sprawowana jest na każde życzenie mieszkańca. Delegacja KMPT nie otrzymała negatywnych uwag mieszkańców w niniejszej kwestii.

Kierując się dobrem osób zamieszkujących placówkę całodobowej opieki wskazane byłoby wdrożenie standardów opisanych w niniejszym raporcie.

Zebrane podczas wizytacji informacje zostaną poddane analizie pod kątem zdiagnozowania ewentualnych nieprawidłowości i problemów systemowych, związanych

z działalnością placówek zapewniających całodobową opiekę oraz ewentualnego sformułowania zaleceń do właściwych organów państwowych.